
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

IN MEMORIAM

ÁCS JÓZSEF
(1914–1990)

AZ ALKOTÓ SZELLEM FOLYTONOS ÖNKERESÉSEI

Ács József lezárult pályaképe

Egyedülállóan sajátos egyénisége a vajdasági művészetnek a hetvenhat éves korában elhunyt Ács József. Munkásságának jelentősége, a helyi kereteket meghaladva, igazából csak a mérhetetlenül tágabb jugoszláv kultúrközegben kapja meg valós dimenzióit.

Ács az ezen a vidéken oly ritkán tapasztalható polifón szellemiség, az egy időben többfelé figyelő és ható, s ezáltal számtalan lehetőségben kiteljesedő kreatív alkat megtestesítője. Az általa demonstrált emberi-alkotói magatartásforma ellentéte mindannak, ami nyugvó, megállapodott, ami tunya és mozgásképtelen, öntelt vagy dekadens. Ács a folytonos kísérletezést, az új értékekkel biztató kutatást vallotta mindig is sajátjának. Művészetében ennek következtében az örökös megújulás elve érvényesül, markáns határozottsággal polarizálódva a bácskai ember életérzésének és életvitelének azzal a megátalkodottságával, melyet *Isola Bella* (1931) című regényében az irodalmi vezér Szenteleky Kornél festett meg a következőképpen, máig is érvénytállóan: „Kicsinyes, verébfejű emberek. Önzés és settenkedő rosszindulat. Lomha, szürke napok, melyek üres tarsollyal, szenvtelen arccal kullognak a temető felé. Aktivitásod, nagy akarásaid lélegezni sem tudnak a fullasztó porban...”

Az akarás, illetve a cselekvő tett szükségességének Szenteleky megfogalmazta felismerése és tudatosítása Ács emberi-alkotói habitusában szinte felfokozottan, a kozmopolita tendenciák párhuzamán materializálódik hitelen életprogrammá, példázva többek között, hogy a poros és sáros, unalmas egyhangú síksági táj képi jellemzői is mesterien emelhetők metafizikai magasságokba.

A lankadatlan vitalitást és örökös nyitottságot magáénak mondható ácsi művészet mindig is a kurrens irányzatok ütközésének és hatékony egymásba oltásának a demonstrációs közege volt, beleértve a legradikálisabb kifejezőformákat, mint amilyen a képvers vagy a közelmúlt konceptualizmusa,

(Szombathy Bálint felvételei)

egészen a napjaink szellemi válságát tükröző posztmodern piktúráig. Alkotó éveinek abban a kései időszakában is fogékonyságot mutatott az innovatív változások iránt, amikor másoknál – kortársainak többségénél – már rég a megtorpanás, az egy eszméből való művészetfilozófiai építkezés önismétlésekbe torkolló »alkonyi tendenciája«, esetleg az összegezés igénylése volt az uralkodó állapot. Nála nem következett be a szinte konvencionálisan kötelező, a végső megmérettetést feltételező »nagy szintézis«, s ennek a ténye mintegy halála után is nyitva hagyja még a pálya egyértelmű levezetésének a lehetőségét.

A kezdést nem a legszerencsésebb körülmények befolyásolják. A belgrádi Művészeti Iskola légkörét a müncheni realizmus hagyománytisztelő, konzervatív stílusa uralja. A Művészeti Akadémián már valamelyest jobb a helyzet. Ács tanítója, M. Milunović, különben is eszményképe a fiataloknak; jeles művész és kitűnő pedagógus, aki a festészet cézanne-i felfogásának a népszerűsítője.

A második világháborút követően már nagyrészt önállóan, a belső fejlődés és az egyéni felismerési folyamatok jegyében alakul Ács stílus- és művészetfelfogása. Bár előbb még csak az impresszionizmus és a cézanne-i iskola közti határterületek jelzik az önkeresés kifutásának szerény lehetőségeit, az ötvenes évek elején – főként Konjović expresszionista tájfestészetének hatására – rajztechnikája érezhetően oldottabbá, erőteljesebbé válik.

Az ácsi magáralálást azonban egyéb, a konjovići hatástól sokkal egyetemlegesebb művészettörténeti események is befolyásolják. Az ötvenes évek a jugoszláv művészetben egyértelműen a szocrealizmus elvetésének szellemében indulnak. A változások szószólói – így a belgrádi Lubarda vagy a zágrábi EXAT nevű csoport tagjai – leszámolnak a múlt patetikus, avagy tárgyközpontú művészeti ideáljaival, s a háború előtti kontinuitás felújítását szorgalmazva egyben elhintik az absztrakciós művészetfelfogás magvait. Az alkotói identitás keresés legitimitását jóváhagyó, „ideológiamentes” művészetpolitika egyszerűen lehetővé teszi, hogy a modernista tájékozódású alkotók szimultán bekapcsolódjanak a nemzetközi áramlatokba. A nyitást előlegező pozitív változások jegyében alakul a továbbiakban Ács festészete is. Piktúrájában a konjovići tájfestészet hatása már csak témaként marad hátra. Valamikori példaképét is meghazudtoló radikalizmussal fordul a nyelvi absztrakció metafizikai régióiba.

Az ötvenes évek legvége a definitív magáralálás időszaka. 1959-ben és az azt követő esztendőkből jön létre úgynevezett „ég-sorozata” (*Nagy ég kék és zöld holddal, Dinamikus ég, Nagy ég, Vajdasági és stb.*), amely teljesen új szemléletet hoz a helyi tájfestészet tárgy- és anyagközpontú berögződéseibe. A művészetfilozófiai gondolkodásában végbemenő mélyreható minőségi újítások egyike a materializmussal való szakításban ölt alakot.

Akárcsak Malevics, ő is elrugaszkodik a földi gravitációtól, legyőzi az anyag visszahúzó tulajdonságát. Festészete kifejezetten tárgy nélkülivé válik. Mindamellet, hogy a földi horizontot a kép alján egy-egy vékony sötét sávval, minimalizálva érzékelteti, szinte természetes állapotként fogja fel az égbolt kozmikus szubsztanciáját. A végtelen kékségben – amely immár Yves Kleint juttatja eszünkbe – csupán bizonyos definiálatlan, univerzális filozófiai tartalmakat szimbolizáló erővonalak dinamikusan feszülő tengelyei ívelnek a végtelenbe. Az így láttatott kozmogén adottságok egy olyan abszolútum eszményi őállapotára utalnak vissza, amelyben élő és élettelen, létező és nem létező, ember és természet a maga osztathatatlan egységében jelenik meg. A transzcendens energiahalmazok a művész olyan intuitív avagy tudat alatti megsejtéseinek a kicsapódásai, melyeket az emberi őstudat forrásai táplálnak a genetikai „emlékezet” telepeiből. A világúr egy hatalmas, elvont erőter, a transzcendentális erőviszonyokon belüli ütközések és újrendeződések öntörvényű közege.

Ácsnak ezen az első igazán jelentős sorozatán mély nyomot hagynak a természettudományos energetika korszerű tantételei, ugyanakkor a konkrét társadalmi körülményekből való részleges kiábrándulás hangulati tényezői is tetten érhetők benne. Valós és valótlan, racionális és ész feletti viaskodása tehát ez az időszak, amely – a festői nyelv evolutív egymásraépítkezésén keresztül – egészen a hatvanas évek elejéig tart.

A hatvanas évek központi programja szervesen kötődik az „ég-sorozat” már meglevő eszmei és nyelvi rendszeréhez, amelyben Ács nem másolja vagy tükrözteti, hanem az idea szintjére emeli a tájat. Az ácsi táj egy öntörvényű világ, egy az érzékelhető valóságon túli autochton valóság, amely nyelvi vonatkozásban egyre inkább levetkezi az ötvenes évek végének kubista beütéseit, valamint a mértani absztrakcióhoz fűződő kezdeti kötődéseit. Azok a metaforikus erőforrások és energiahalmazok, amelyek a „nagy egék” első vásznain azonosíthatatlan, utalásos jellegükben teljesedtek ki, a hatvanas évek elején immár a kreatív vizsgálódás központi témájaként jelennek meg.

A festő nagyító alá helyezi a térdinamika releváns tényezőiként funkcionáló, általában kör, félkör vagy körszelet alakú erőforrásokat, s behatol ezeknek a Beuys által oly intenzíven tanulmányozott ismeretlen energia-központoknak a szerkezetébe. Az égszínkék könnyed, lebegő felületei már a múlté; ezeken az újabb vásznanakon a vastagon felkent sötétbarna és fekete hullámvonalai adják meg azt a fajta expresszív drámaiságot, melyet a már idézett Konjović a reális környezet képi kulisszái mögött, a föld, a növények és a konkrét tárgyak konstellációjában tudott megragadni. Ács erőterei az olasz futuristák, elsősorban Balla és Boccioni dinamikai metódusaira asszociálnak. A történelmi avantgárd nyelvi eszközeit továbbfejlesztve Ács

a drámaiság legmagasabb hőfokára, szinte wagneri magasságokba emeli a tér és a mozgás, illetve a tér és az idő korrelációját elemző képeit.

Otthagya „»a lapos, tunya, közönyös síkságot«, hol nem pálmát, csak akácokat kínáló sivár valóságot lehet látni, hol por, sár és közömbösség fojtogatja a lelkeket”¹, Ács a mérhetetlen költői magasságokba emelkedett, úgy is mondhatnánk, az istenek társaságát kereste, a felettünk uralkodó erők titkaiba kívánt bepillantani. Nem volt ez más, természetesen, mint a lélek keresése, sajátos önszembesülés a lét megadattatásával és visszautasításának lehetetlenségével. A művész azonban, aki egyszerre racionális és iracionális alkat, s míg a transzcendens erőket ostromolja, a hétköznapok profán létkörülményeit is hajlandó vállalni, a belső megosztottság állapotában él és alkot. A mozgástanulmányok lassan visszahelyeződnek a földi közelségbe, az emberi élettérbe, s a gépi mechanizmusok – kiváltképp a gépkocsi – működésének dinamikai transzpozícióiként viszik tovább az örökös ácsi témát.

Az életmű központi tengelye körül gyűrűznek azok a látszatra periferikus kérdéskörök, melyeknek kiteljesedő felfuttatására már nincs lehetőség. Ács, kinek számára „mindig a nyitás volt a fontosabb, megérezni a dolgok időszerűségét...”, hirdetve, hogy „a világot meg kell hagyni folyékony állapotában”², mindig is következetes volt önmagához, s korát meghazudtoló frissességgel merült bele az éppen aktuális művészeti áramlatokba, a konceptuális, anyagtalánított formáktól az új képiségig. Ez a következetesség részben a nyelvi-stilisztikai sokrétűségben – mondhatnánk: eklektikában –, részben pedig a több problémán és ötleten való egyidejű foglalatosságban nyilvánult meg, végérvényesen bizonyítva, hogy Ács eredendően analitikus alkata egyfajta tartósan vonzó enigmatikusságot is a magáénak mondhat.

Ács József sok tekintetben a modernista tájékozódású fiataloknak is példaképe tudott lenni, aki a legtermészetesebb közvetlenséggel csatlakozott az új nemzedék kozmopolita programjához, aktív résztvételt vállalva az időszerű alkotói folyamatokban, törölni igyekezve egyúttal az életközeg több évtizedes lemaradását.

Gazdag és végtelenül összetett opusa a vajdasági és a jugoszláv művészet egyik meghatározóan jelentős teljesítménye.

SZOMBATHY Bálint

¹ Bori Imre: *Irodalmunk évszázadai*. Forum, Újvidék, 1975

² Náray Éva: Tanulni és élni tanítani (interjú). *Magyar Szó*, 1987. 10. 24.

JEGELT RÓZSACSOKOR

Ács József kis tusrajza fekszik előttem. Egy a sok közül, melyeket Németh István vasárnapi írásaihoz készített a *Magyar Szóban*.

Zenész. Azért választottam éppen ezt, mert szeretem Ács zenészfigurákat ábrázoló rajzait. Azt, ahogyan a nyers, tüskés rajz ellenpontozza a zenét, ahogy kontráz. Ez esetben azért: ahogyan fogja a hegedű nyakát és a vonót. Nem puhán rátapadva, nem simulékonyan, hanem markolva, ahogyan nehezebb dolgoknak szokott nekiveselkedni az ember. Egy hegedűt nyagगतó földműves. Egy paraszzenész. Igen, Ács rajzain egyértelműen paraszttzene szól – Bartók értelmében.

Bartók nagy gesztusa a különbségtevés, a népies műzene és a paraszttzene, a magyaros és a cigányos cifrázás szétválasztása. A különbség akkora, mint, mondjuk, egy Beardsley-rajz és egy szürmotívum között.

Én a cigányprímásokat az improvizáció zsenijeinek tudom, és ugyanúgy becsülöm őket, mint a néger zenészeket. Attól sem riadnék meg, ha valaki Ady mulatozásából zeneesztétikai következtetéseket vonna le. De eddig még nem talákoztam alaposabb tanulmánnyal, amely Ady és a cigányzene viszonyát taglalta volna.

Tehát a cigányzenészeket megrajzolni, rajzban az ő zenélésükkel azonosulni szintén izgalmas képzőművészeti kaland lehetne.

Csáth írja Vén cigányok című fontos kis esszéjében: „Mindannyian ismerünk efféle vén brácsásokat vagy klarinétosokat, akiknek éjszakás, borosan fénylő, düledt szemeiben benne ragyog a dalnak mániás örülete. Valami szent és beteg erő ez... A cigány művészek mindenkor kis delíriumban élnek...”

De mint hangsúlyoztam, Ács József nem a cigányzenészeket rajzolja. Ő paraszttzenészeket rajzol.

Bartók alaptanulmányában az egyszerű összekély dallam ázsiai „rettentességeről” beszél. A rettenetességet ő teszi idézőjelbe, ugyanis azt akarja

mondani, hogy a magyar kritikusok dúrokhoz és mollokhoz szokott fülének rettenetes az összekely dallam. De számomra valamiféleképpen mégis éppen az a legpontosabb különbségtevés: a selymes, fülbemászó zenével szemben – a rettenetesség.

Ács durva zenésze kis rajzunkon tehát ezt a fokozott rettenetességet – rettenetet játssza. Azért kell jobban szorítania a hangszer nyakát, markolnia a vonót. És nemcsak expresszív (Konjovićyal és Beckmannal rokon) képeiről hallani ezt a zenét, hanem fésült-felületű informeljeiről és hupikék nagy egeiről is ez az erő súvít, ez a pentaton rezgés rángat.

Erdekes még megemlíteni e tenyérnyi tusrajz kapcsán azt is, hogy Ács, a borivó ember (*A bor ontologikus ital*, mondogatta), nem szereti különösebben a kávéházakat, kocsmákat. Bort inni inkább a termelőknél szeret. Sokat üldögéltem vele magam is péterváradi udvarokban, kis konyhákban, legtöbbször nem is pohárból, hanem bögréből iszogatva. Ha kocsmái jelenetet rajzolt, festett (éppen úgy, mint Konjović, akivel együtt járta a zentai és topolyai külvárosi csehókat, Hanyatlökiket), képeiről nem fülbemászó zene szólt. A mulatozás nem dzsentroid. Nyersebb, durvább, már-már mitikusabb jelenetek tanúi-részesei vagyunk. Erősebb rezgés áramkörébe kerülünk. Azt a rettenetet látjuk/halljuk, amelyről Bartók beszélt az összekely dallam kapcsán. Azt a ritmikus megszállottságot, ritmikai energiát tapasztaljuk, amelyről Szabolcsi Bence értekezik a Bartók-muzsika kapcsán: „Ennek a muzsikának ma már közhellyé vált »ritmikus megszállottsága« bizonyára a legnagyobb ritmikai energiát képviseli, mely a zene történetében Beethoven óta megjelent, s bizonyára nem véletlen, hogy a zenének azt a legősibb *közösségi* elemét épp kelet-európai zeneszerző juttatta jogaihoz a XX. század zenéjében.”

(1990. március 20-án)

Két hete írtam ezt a kis jegyzetet Ácsról – tán pontosabb lenne, ha ezt mondanám: *Ácsnak*. Mert ez a kis jegyzet Ács képzőművészeti pentatóniájáról még jelen időben íródott. Noha írás közben állandóan ügyelnem kellett, a mondatok ne ugorjanak át múlt időbe, valamiért minduntalan át akartak ugrani, múlt időben akartak íródni. Igen: *Ácsnak* íródott... Gondoltam, majd valaki megemlíti neki, foglalkoztam vele, jellegzetes impreszionista rádiós jegyzetem neki szenteltem, netán maga is elkap belőle valamit, hiszen mintha láttam volna éjjeliszekrényén egy kis rádiókészüléket.

Előző nap látogattuk meg ugyanis feleségemmel, Németh Pistával és Csorba Istvánnal a kamenicai kórházban. És megdöbbenett a látvány, az, ahogyan ez a bikanyakú ember elveszett az ágyban. Ott volt valahol a pap-

lan alatt, ki-kilesett, nézett bennünket, beszélgetett velünk, a jellegzetes ácsi humor is előbukkant már, sőt arról is szó volt, Pista küldje fel a vasárnap Magyar Szó-s írásait (amelyeket két évtizeden át illusztrált, új, nagy fejezetet helyezve B. Szabó, Hangya és Sáfrány szövegrajzopusai mellé), de annyi ereje már nem volt, hogy a fejét a párnára emelje. Tán azt kellett volna, megigazítani párnáját, felsegíteni, feltenni rá a fejét – no de hát mi éppen ezt nem akartuk elhinni, hogy már annyi ereje sincs. Valójában tekintetének megváltozása, az az egerkepillantás, egerketekintet döböntett meg, hiszen annyi erőt, bizakodást, derűt, igen, optimizmust tízen, százan sem tudtunk volna összehordani, mint amennyi belőle sugárzott az elmúlt fél évszázadban szüntelen. Hite, ereje egyszerűen elementáris volt, úgy tekintettem rá, mint egy tartományunk, kisebbségi létünk alá szerelt félelmetes turbinára, amely szinte sértetlenül tudta transzformálni a balos mozgalmak és bolsevik rendszerek katasztrofális eltájolódásait, torzulásait, végtelen fiaskóit is.

A ráció embere volt, a tudományosság megszállottja, legjobb barátai között számtalan vidéki fizikatanár, az egzakt tudományok számtalan tudósa volt található. Emlékszem, egy éjszaka Péterváradról baktattunk vele hazafelé, és ráfutottunk Kovács Sztrikó Zoltánra – a *Híd* egykori elkötelezett rajzolójára, a *Habostorta* és a *Fizi Karcsi* szerzőjére, a kísérleti fizikaegyetemi tanárára, vidékünk színes, regényhősöket megszágyenítő figurájára. Én már fáradt voltam, ám ők azonnal komoly és végtelen eszmecekerébe kezdtek. Végül már leültem a járda szélére, később ők is mellém ültek, s tán a hajnal is ott ér bennünket, ahogy a közben már le is mosott aszfaltra képleteket írnak, ábrákat rajzolnak a közben már le is mosott aszfaltra, ha hirtelen ki nem csapódik felettünk egy ablak és eget rázó sikoly kíséretében nem dobnak le közénk egy súlyos kristályvázát – tele rózsával. Csak ez a különös bomba (mondanom sem kell, az atombombát is végigtárgyalták volt) – az esztétikum, a metafora furcsa üzenete tudta megszakítani a végtelen tudományos eszmecekerét.

És az a kristályszilánkkal, kristálymorzsával jegelt rózsacsokor végig ott maradt közöttünk. Én mentő metaforát láttam benne, az esztétikum üzenetét, ő a szép virág, a csendélet mint destrukcióját, végét minden bizonynyal.

Számomra a festészet a tarka bizonytalanságok birodalma, a látszat Olümposza volt, ahogyan Nietzsche használja ezeket a kifejezéseket. A *Vidám tudomány* bevezetőjében írja: „Jobban kellene megbecsülni a *szemérmét*, amellyel a természet talányok és tarka bizonytalanságok mögé rejtőzött... Óh, ezek a görögök! Ők értettek az *élet* művészetéhez; ehhez pedig az kell, hogy bátran megálljunk a felületnél, a redőnél, a bőrnél, imádjuk a látszatot, higgyünk a formákban, szavakban, a látszat egész Olympusá-

ban! Ezek a görögök felületesek voltak – *mélységből!*” A tudomány, a műkritika tudománya sem volt számára vidám, és még véletlenül sem tartozott azon szépírók közé, akik, mint én, hisznek a szavakban, a műkritikát is csak a szavak tarka bizonytalanságának tekintik. Írásaimat, szemben az ő objektivitásra törő kritikáival, mindig is impresszionistának tudtam-akartam, és többször idéztem neki, azt hiszem, ott, a kristálytörmeléken heverő rózsacsokor felett is, Fülep Lajos Lukáccsal pörölő szavait: „az impresszionizmus nem hangulat, nagyon is exakt, tárgyilagos – nem rendetlenség, ellenkezőleg, nagyon is módszeres, tudományos – csak a valóságnak másik rétege, de nem kevésbé fontos, mint bármelyik. Cézanne nem vetette el, csak többi rétegét is akarta”.

A ráció embere volt, mondottan, ám most hozzá kell tennem, ez a ráció valami gyermeki naivitásból táplálkozott, gyermeki naivitásból, amely a nagy művészek, költők legfőbb ismérve.

Az döböntett meg, az volt az elviselhetetlen számomra ott fön Kamenicán, hogy az az elementáris erő hirtelen elfogyott, eltűnt, hogy az említett turbina helyén egy kedves és szánalmas egérkét pillantottam meg. Egyértelmű volt, hogy ez már a távozás. Ezért akartam kis jegyzetemmel búcsúzni ettől a távozó embertől. Búcsúzni férfiasan még időben, és nem siratni. Sejtettem, mire legközelebb jövök, már hiába emelgetem a paplant, nem fogom találni.

Hazafelé menet betértünk Németh Pistához. Falai tele Ács-képekkel. Nem a képeket néztük – ám sosem láttam tisztábban az Ács-képeket. A sáfrányi érzékiségű 51-es Vasaló nőtől, a színes tusokkal készült 54-es Zentai utcarészlettől (akkor kezdtem gimnáziumi éveimet épp – akárha én is ott álldogálnék a rajzon) az 56-os Konyháig. Antologikus kép a Konyha. Akárcsak párja, a Macska. A rossz, mérgező festékekkel, haragoszöldekkel, ultraviolákkal és hupikékkal pingált falon hirtelen kinyílt számomra a törölközőtartó, és afféle Veronika-kendőként felmutatódott – minden biztonnyal a Fruška gorai szanatóriumban szenvedő festőnek mutatódott fel – a törlóruha, a törlórongy. Ferenczy Béni általam már többször idézett szavaira gondoltam, amelyeket Van Eyck törölközőjéről írt naplójában: „Csak egy magasabb világban lehet ilyen tiszta egy törölköző (transzcendens realizmus) – ehhez képest a Cézanne csendéletein szereplő kendők szennyesek.” És ahogyan az a szárazon felvitt törlóruha, törlórongy világitani kezdett a pizkoszöld kiskonyha falán, úgy kezdett izzani a rakott tűzhely padkján a rézmozsár is – megkonduult szinte, akár egy felmerülő misztikus harang. De folytathatnám Németh Ács-képeinek a felsorolását tovább a Konyhától a hideg, pascali egekig, a színtelen masszában rejtett bíborszigetekig...

Tőle, Németh Istvántól kaptam akkor azt a kis illusztrációt, azt a paraszzenészt, amelyről búcsúzó jegyzetemet írtam.

Hazatérve rövid magyarországi utamról (ahol Benessel sokat anekdotázunk róla), mint ahogy sejtettem is, már nem találtam fenn a hegyen: éppen meghalt.

És a halálhír afféle detonátorként aktivizálta az életmű egészét, a korai Milunović-hatást mutató nyugodt felületekről a papundeklifiguráig. Az a tömörked visszavont, eltűnt pozitív energia, amelynek addig az a kis termető, bikanyakú ember volt a hordozója, egyszerre robbant be a műben. Igen, az egészen kell inszisztálnunk most, hiszen eddig csak egy-egy korszakot volt erőnk és tudásunk átfogni. Az egészen és azokon a bizonyos pozitív energiákon. Sáfrány festészete is pozitív festészet, ám nála az érzékek a pozitívum hordozói, az érzékek mondanak igent a világra, míg Ácsnál a rációval lehűtött anyag, az átvilágított szerkezet a bizalom, a hit forrása.

Most lett csak egyértelművé: ez az ember végiggondolta, sorra elemezte létünk összes problémáját, elkészítette világunk vizuális enciklopédiáját. Fundamentuma és egyben legmagasabb szintje is ez művészeti és szellemi életünknek. Más próbálkozások még sokáig fognak naivaknak és korszerűtlennek tűnni mellette. Ács már a 60-as években foglalkozott a technika és a gyorsaság kérdésével, egész opust szentelt neki. Ahogy egész opust szentelt például a mezőgazdaság kérdésének is. Az ácsi meggyökerezettséghez viszonyítva még a legnagyobb nyugati kísérletezőknek is csupán pillanatokig érvényes, egydimenziós tüneteknek, jelenségeknek tűnnek, légtüres térben pepecselő alkímistáknak.

Ezúttal maradjon el a magamfajta impresszionista kritikus számára olyannyira fontos utolsó mondat.

TOLNAI Ottó

ÁCS JÓZSEF*

Elhunyt Ács József. 76 évet élt. Festő volt, műkritikus, egész életében fáradhatatlan tanító, igazi mestere a művészetnek, kifogyhatatlan erejű kutatója a világnak, amelyben élnünk adatott: a létezés titkának tudója.

Nyári délutánba rogyant házsor ereszkedik alig látható dombról, az út is mintha kanyarodna, a por még nem szállt fel, mert ebben az órában senki sem jár az utcán, csak látszik, jól látszik a színeken, hogy a házfalakat meg a fáradt lombú fákat is belepte már a por, a legfinomabb anyagú nyári por, a művészeti tapasztalat kiapadhatatlan forrása, mert mindig egy előző, egy megelőző mozgás nyoma a tárgyakon, az arcokon, a tűzfalakon. Valahol nagyon messzire talán folyópart is van, fűzessel, cserepesre szikkadt iszap-pal, a nyárba már jól belesárgult ritka fűszálakkal. Mintha a szikes föld savjai marnák a tájat. Aztán hirtelen a kozmosz beláthatatlan távolságaiból lépnek elő félkör alakú sejtelmek, fésűs vonalakkal, domborműszerűen, világtűri elveszettségükben is biztonságban, a feketéből is még kiválaszthatóan. Mert a kék még mindig ura a helyzetnek, egyetlen biztos pont a rettenetes világtűri mozgásban. Megint később, nagyon visszafogottan, egyszerűre meztelenítve kukoricacsövek, vágásra kész sertések, búzatábla, traktor, napraforgó... Igen, a napraforgó, a vajdasági festészet örök motívuma, sárgán vibráló napfényben, egész tengere a látványnak és az érzelmeknek. Csakhogy a napraforgóból itt már nem a sárga virágzás csodája virít, hanem a használhatóság, az a könnyörtelen és mindent tisztázó tény és érték, hogy hamarosan olajat préselnek a terméséből. Nem a gazdasági szakértők gondolatmenete ez, a művészé, aki a dolgok mélyébe lát, ismeri titkukat és látja létezésük célját is. Világosabban, mint bárki más. És azok óriási méretű képek, keret nélkül, szabadesésben a falon, távoli világképek, volt és

* Elhangzott a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat és a Vajdasági Képzőművészek Egyesületének gyászülésén 1990. április 5-én

születő mítoszok jeleivel, a korai képek lendületes, szenvedéllyel fűtött mozdulatait idézve az önkeresés emlékei a festői tapasztalatba ágyazottan, és árván is egyúttal, elhagyatottan és remegve, mert megoldhatatlanul... Aki a létezésbe néz, elárvul menthetetlenül, egy egész életre magára marad a kérdéssel, az egyetlennel.

Egy-két jelzés ez csupán Ács József művészeti útjáról. A búcsú pillanatában a sok száz képből, rajzból, vázlatból felidézhető egységes művészi nézőpont. És a festő portréja is egyben. Ami itt van köztünk, láthatóan, gyöngyöző kristályként, örök életűen, mindannyiunk számára.

Nem búcsúzunk hát Ács Józseftől. Nem is várná el tőlünk az elérzékenyedést. Az elcsukló hangot sem. Pedig egyre inkább úrrá lesz rajtunk, mert másként nem is lehet. Búcsúzás helyett inkább beszélgetni, vitatkozni volna kedve, amúgy jó alaposan megvitatni valamit az emberi egzisztencia, a történelem, a világűr, az emberi élet, a lélek mindennapos kis ügyeiből, melyekre bölcsek és bölcselők gondoltak néha vastag és tudós könyvekben. Mindezt úgy jól megvitatni, sietve és mégis ráérősen, néhány korty fanyar, mindig fanyar bor mellett, olyan apróságokkal az asztalon, hogy mivégre vagyunk a földön, és ha már vagyunk e véletlen létben, akkor mit is kell tennünk magunkkal meg a világgal... Hogy értelme fakadjon a dolognak, hogy kisajtolható legyen az olaj a napraforgóból.

Arról beszélek éppen, ami Ács Józsefet a legintenzívebben foglalkoztatta, a létezésről a világban. Annyira fogva tartotta a létezés nagy ügye, hogy csak erről akart beszélgetni, az utcán, kiskocsmákban, tornácos parasztházban, ahol éppen tiltott italkimérés is van, a műteremben. De nemcsak beszélt a létezésről, ezt festette is a harmincas évektől kezdődően mostanáig, a létezést magát, akár a nyári délután, akár az éppen hervadásba fordult virágcsokor, akár a világűr mozgása, akár a belénk mélyült mítosz, akár a dolgozós hétköznapi alakjában. A festészet problémája is csak annyira érdekelte, amennyire hosszú faggatás után hozzáadhatott valamit a létezés megfestéséhez, megőrzéséhez, feltárásához.

Látjuk magunk előtt a jól megírt jelenetet. B. Szabó György és Sáfrány Imre a motyójával hintón érkezik az écskai művésztelepre. Ács József „kötekedő-szentenciázó” hangja fogadja őket: „Professzorokat vártunk és csak festők érkeztek.” Az a természetes, hogy Ács József hangját hallják először. Minden más csak azután következik. Mert Ács József már ott van. Ő rendezi az érkezést, ő rendezi meg a jelenetet is, mert mindig ő várja be a többieket. Hiszen mindenkinél korábban, késsedelem nélkül, mindig elsőnek érkezett az écskai, a zentai, a topolyai művésztelepre, és mindenhova, ahová csak művészek zarándokoltak. Festeni és rajzolni. Am beszélgetni is mindenekfelett, kötekedni meg szentenciázni. Ott volt elemében mindig, ahol társakra talált, hallgatókra és válaszolókra, vitatkozó kedvűekre, szót-

lanokra és bőbeszédűekre, akiknek el lehetett mondani, hogy merre fordult a művészet útja éppen, hogy járható út ez vagy sem, hogy miként lehet érdemes-e vajon ismét visszakanyarodni *ehhez* a tájhoz, *ehhez* a vidékhez, e vidék emberi és történelmi tartalmaihoz, valamint *ehhez* a mérhetetlenül csillagos éghez is itt felettünk, ami a nagy nyári éjszakában mindent elfed és mindent feltár a titkokra kíváncsiaknak, a rejtélyt faggatóknak, a nyughatatlanoknak. Ezt az örökös kíváncsiságot láthattuk meg a tekintetében, mélyen elgondolkodó mozdulataiban. Nyugalansággal áldotta meg hát az élet, és ezt a nyugtalanságot festette meg, ezt írta a rajzaira és képeire is egyaránt. Az alakját is ennek a nyugtalanságnak a légköre övezte, ezt vitte magával az utcán, a művésztelepeken, ezt láthattuk nap nap után a Forum-ban is, amikor a lépcsőházban éppen a műterem felé igyekezett. De volt ebben a nyugtalanságban egy cseppnyi szomorúság is, elrejtve persze, mert a szomorúságot és más hasonlókat nem mutogatjuk, ugye, mire való volna még ezzel is törődni, annyi sokkal fontosabb vesz körül bennünket.

A létezés foglya volt tehát Ács József. Ezért rajzolta, festette is, magát a létezést. Közben pedig jól mérlegre tette a festői beszéd sok – rendre legújabb – módszerét. Mégsem vált a módszerek foglyává. Megőrizte őt a létezés nagy kérdése minden divattól és üresjáratától. Szenvedélyes kutató volt, a dolgokat mind sorra alaposan áttanulmányozta, a tájat éppúgy, mint az emberi arcot, a délutánok, a reggelek, a szürkület, az éjszaka hangulatát és a modern fizika világát egyaránt. Semmit sem vetett meg a világból, minden dologról és minden jelenségről tudta, hogy megrajzolható, megfesthető, és ezért értékes, értünk való. A művészeti irányokat is csak annyira és annyiban tisztelte, ha hozzáadhattak valamit a dolgokról és a jelenségekről való tudáshoz, e tudás művészi közölhetőségéhez. De mélyen megvetette a művészet dolgaiba való mindennemű – ideológiai, akadémiai, álszent – beletenyelést. Ezt aztán nem. Azt semmiképpen, hogy bárki, bármilyen formában, a művész útján másfelé irányítsa, mint amerre ő maga elindult. Hát ezt valóban nem. Ebben szigorú volt, és még abban is, hogy a művészet megismételhetetlen, az ámitás pedig bűn, megbocsáthatatlan.

A szabadságot hirdette tehát, és ennek a nevében írta évtizedeken át művészeti kiritikáit a *Magyar Szóban*, ennek a nevében tanította is számtalan tanítványát, nemcsak az iskolapadban, vagy legkevésbé ott. Mert tele volt pedagógiai indulattal is, a lélek nemesítésének, a gondolkodás és a tapasztalat gazdagításának szándékával és szenvedélyével.

Még megrajzolta a *Magyar Szó* ez évi első számának címoldali illusztrációját, még felvállalt egy-két munkát az újságnál meg a kiadónál, és eltávozott, ránk hagyva a létezés titkainak kutatását, az ő példája szerint.

A NYUGTALAN FESTŐ*

„Amikor pontot teszek a mondatom végére, már tudom, hogy a kezdőbetű sem érvényes” – mondta Ács József az 1966 novemberében rendezett tárlatán, mintegy szimbolikusan is kifejezve a mindig új, a mindig ismeretlen világ keresésének szükségességét. Merthogy festészetében és magánemberként is mindig kutató és háborgó lélek volt, nem lehet vitás, mint ahogy az sem, hogy művészetének éltető eleme az állandó felfedezésekben keresendő. Ezt a vonását fedezhette föl annak idején magántanára, Dragan Beraković-Baja éppúgy, mint nagymúltú akadémiai professzora, Milo Milunović is, akinek mondását, miszerint „mindent el kell felejtenetek, amit eddig tudtatok”, szinte minden tanítványa megszívta.

Festői pályája a *Híd* folyóirat megalapításának évével indul, s mi sem természetesebb, hogy ott is van az 1938-ban rendezett emlékezőes szabadkai *Híd*-kiállítás részvevői között. Ma már köztudott művészettörténeti tény, hogy a Népkörben megrendezett tárlat fontos állomása volt vidékünk ún. angazsált, az adott pillanatban nagyon is modern törekvéseinek. S micsoda festőnemzedék lett az akkor ott fiatalon kiállítókból! Ács mellett Hangya, Bosán, B. Szabó, Wanyek... Ma már valamennyien halottak ugyan, de a háború utáni években ők újították meg egész művelődési életünket, s mivel valamennyien a jövő felé tekintettek, a lehető legjobb módon szervezték Vajdaság képzőművészetét, példát mutatva a tekintetüket idevető művészeknek. S mindebben elsősorban Ács Józsefnek volt nagy szerepe. Ő kelti életre 1952-ben az első vajdasági művésztelepet, a zentait, hogy aztán ugyancsak az ő szervezőkészségének köszönhetően szülessen meg a többi kolónia is a Topolya–Kishegyes–Becse–Écska képzeletbeli négyszögben. Neve szinte azonosult a művésztelepekkel, s hogy kialakult ez a mozgalom, az – bízást mondhatjuk – elsősorban az ő érdeme. Ennek miéértje sem

* Gyászbeszéd Ács József temetésén

kérdéses már, hiszen Ács József személyében egyesült a festő, a kritikus és a szervező is. Egész életén át festett, három évtizeden keresztül gyakorló kritikusa a *Magyar Szónak*, s hogy mekkora elhivatottja a művésztelepeknek, azt azzal érzékeltethetem, hogy még tavaly is, a maga hetvenöt évével, de korát valóban meghazudtoló lendülettel dolgozott a deliblátói telepen. Már jóval túl volt hatvanadik életévén, amikor napilapunkban képzőművészeti levelező iskolát indított, tucattal fedezve föl a tehetségeket. Véleményezett, irányított, vitakozott rovatában, s a jövő nyilván megmutatja majd, micsoda alkotói erők szabadultak föl ennek az önként vállalt s ropant lelkiismeretesen végzett munkának a nyomán.

De most, amikor koporsóját álljuk itt körül, mégis elsősorban a festőt siratjuk. „Ács oeuvre-jét leginkább az örökös kutatás karakterizálja, egy nyugtalan szellem tevékenysége körvonalazódik általa, mely ugyanakkor képzőművészetünk egyik kicsúcsosodását is jelenti” – írta róla a nemrégiben és túl korán távozó költő, Sziveri János. A kritikus Sava Stepanov pedig azt mondja: „Ács olyan festő, akinek munkássága alapján a művészettörténet felülvizsgálhatja majd saját nézeteit”. S igaza van, mert számomra is Ács József festészete, különösen az ötvenes és a hatvanas években, megkerülhetetlenül erőteljes. A koloritás szenvedélyének robbanásszerű megvalósulására vásznain nem más, mint vulkánerejű kitörés, lázadás mindennel szemben. Fésűs korszakának informelje, az égést idéző képe, mint amilyen az Emlékezés R. Predićre (1961), máig sem veszített időszerűségéből, s erőteljesen tükrözi a festő élményét.

A teljes művészi szabadságnak nemcsak hirdetője volt, hanem gyakorolta is azt. Nem ismerte el, hogy létezniük kell bármiféle határoknak, éppen ellenkezőleg, a végtelen meghódítása volt művészetének célja. Innen a végtelen kék egek, a képből kivilágító fények, a távolba vesző szivárványok, a be nem záruló körök... Örök nyugtalanságával magyarázható ez is. Az ellenszegülés nála a művészi beteljesülést jelentette, de úgy, ahogyan írásunk elején idéztük „amikor pontot teszek...” S mint Hamvas Béla gondolatát tette volna meg festői ars poeticájává, miszerint az életnek nem célja, értelmese van!

Amikor éppen két évvel ezelőtt barátját, Đorđe Jovićot eltemettük, hazemenve baráti körben hosszasan beszélgettünk a művészet kérdéseiről, meg is feledkezve közben összejövetelünk szomorú okáról: akkor egyszer csak Jóska megszólalt, és azt mondta: „Ígérjétek meg, ha egyszer engem kísérték ki, ugyanígy mellőzitek a halált, a művészet és az élet javára.”

Úgy érzem, tisztelnünk kell végakarátát, abban a reményben, hogy ez nemcsak rá vonatkoztatható, hanem ránk is érvényes. Nyugodjál békében!